

UDC 929-056.87(438)
<https://doi.org/10.15407/ub.20.088>

Katarzyna GRYSIŃSKA-JARMUŁA,
doktor, adiunkt,
Wydział Historyczny,
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
(Bydgoszcz, Polska)
<https://orcid.org/0000-0003-4830-0101>
e-mail: kjarmula@ukw.edu.pl

HRABINA ANIELA POTULICKA – WIELKOPOLSKA FILANTROPKA

Hrabina Aniela Konstancja Potulicka (1861-1932) należy do grona nieprzeciętnych i wybitnych przedstawicielek wielkopolskiej arystokracji. Spadkobierczyni dóbr potulickich, które odziedziczyła zaledwie w wieku 19 lat, była kobietą wszechstronnie wykształconą, gorącą patriotką i działaczką społeczną. Nigdy nie wyszła za mąż i nie założyła własnej rodziny. Całe życie poświęciła służbie drugiemu człowiekowi, Bogu i obronie polskości. W czasach pruskich prowadziła ożywioną działalność społeczną i oświatową, którą kontynuowała po I wojnie światowej. Zakładała szkoły, fundowała kościoły, systematycznie i ofiarnie wspierała zakłady zajmujące się sierotami, biednymi, chorymi i upadłymi kobietami. Do największych i najtrwalszych dokonań Potulickiej należy zaliczyć przyczynienie się do założenia takich instytucji jak: Zakład św. Floriana w Bydgoszczy, Dom Dobrego Pasterza na Winiarach, Zakład św. Łazarza w Poznaniu. Zwieńczeniem jej działalności społecznej było przekazanie w 1928 roku swoich dóbr na rzecz utworzonego w Lublinie Uniwersytetu. Aniela Potulicka zmarła 17 października 1932 roku w Potulicach. Spoczywa w znajdującym się tamże rodzinnym grobowcu.

Słowa kluczowe: Aniela Potulicka, Fundacja Potulicka, arystokracja, dobroczynność, filantropia.

Hrabina Aniela Konstancja Aleksandra Potulicka pochodziła znaniegitego rodu Potulickich herbu Grzymała¹. Początkowo siedziba rodu znajdowała się w okolicach Więcborka, ale po rozbiorach Rzeczypospolitej majątek został skonfiskowany przez władze pruskie i pradziadek Anieli,

¹ Protoplastą rodziny był Przeclaw z Potulic herbu Grzymała, kasztelan rogoziński, który zmarł w 1485 roku. Należał on do największych latyfundystów w Wielkopolsce [17, s. 7].

hrabia Michał Potulicki przeniósł się do jednego z największych swoich kluczy – ślesińskiego, położonego między Nakłem a Kanałem Bydgoskim. W miejscowości Kantowo założył swoją nową siedzibę, która uzyskała również nową nazwę – Potulice [17, s. 117]. Wprawdzie wiek XIX przyniósł znaczny uszczerbek rodzinnej fortuny, to jednak nie zachwiał społecznej i towarzyskiej pozycji Potulickich. Nadal należeli do kręgu największych właścicieli ziemskich i w tymże gronie zawierali małżeństwa. Linia młodsza Potulickich osiadała w Potulicach wygasła w 1932 roku, po śmierci Anieli hr. Potulickiej, przedstawicielki XIV pokolenia [17, s. 121].

Hrabina Aniela Konstancja Aleksandra Potulicka urodziła się 8 kwietnia 1861 roku² w Londynie, gdzie kilka miesięcy wcześniej przybyli jej rodzice [17, s. 119; 35, s. 246; 36]. Powodem była chęć podratowania wątłego zdrowia Marii Potulickiej. Niestety matka Anieli zmarła kilka dni po jej narodzinach. Po dwóch latach pobytu w Londynie mała Aniela wróciła do rodzinnego domu w Potulicach, gdzie wraz z dwoma starszymi siostrami: Marią Gabriellą (ur. 1855) i Elżbietą Konstancją (ur. 1859) dorastała pod okiem surowego i wymagającego ojca³ oraz dziadka⁴, Kazimierza Potulickiego [20, s. 12-13, 15]. Obaj dołożyli wszelkich starań, by zaszczerpić w dziewczynkach miłość do ojczyzny i poczucie obowiązków wynikających z bycia chrześcijaninem i Polakiem [19, s. 13]. Dwie guwernantki: Angielka i Francuzka uczyły dziewczynki języków i rozwijały ich uzdolnienia. Dodatkowo w okresie zimowym Potulicki zabierał córki do Krakowa, gdzie uzupełniały edukację domową uczęszczając na kursy języków obcych, literatury polskiej i

Aniela hr. Potulicka.
Fotografia ze zbiorów
Archiwum Zgromadzenia Sióstr
Miłosierdzia św. Wincentego
a Paulo w Chełmnie

² Niektóre źródła jako datę urodzin podają 2 kwietnia 1861 roku [19, s. 12].

³ Kazimierz Wojciech Potulicki (1820-1880) należał do najzamożniejszych ziemian w zaborze pruskim. Był człowiekiem doskonale wykształconym, o bardzo szerokim zainteresowaniu. Studiował chemię i medycynę w Berlinie oraz Paryżu, utrzymywał ożywione kontakty towarzyskie z najwybitniejszymi przedstawicielami polskiej arystokracji, w tym Karolem Libeltem czy Rogerem Raczyńskim [16, s. 216; 17, s. 118].

⁴ Kazimierz Ludwik Potulicki (1793-1871) był uczestnikiem wojen napoleońskich, a także powstania listopadowego, za udział w którym został aresztowany przez władze pruskie i skazany na 6 miesięcy twierdzy i utratę stopnia wojskowego. W 1835 roku osiadł w Galicji, ostatnie lata życia spędził u syna w Potulicach [16, s. 216; 17, s. 116].

powszechnej oraz sztuk pięknych (w tym rysunku, rzeźby i malarstwa), czy architektury. Aniela wykazywała szczególne zdolności w zakresie nauki języków (biegle władała językiem francuskim, angielskim, niemieckim, hiszpańskim i włoskim) oraz muzyki, zwłaszcza klasycznej i kościelnej oraz malarstwa. Doskonale grała na fortepianie, z wyróżnieniem ukończyła konserwatorium. W przyszłości swoich umiejętności muzycznych nie wykorzystywała jednak dla zdobycia sławy i zrobienia kariery, ale w pracy społecznej i dobroczynnej. Grała podczas organizowanych przez siebie koncertów dobroczynnych, a dzięki zdolnościom manualnym własnoręcznie przygotowywała upominki, którymi obdarowywała najbliższych. Często swoje prace wysyłała do różnych instytucji opiekuńczych [19, s. 12-13; 13, s. 142].

Mając zaledwie 19 lat straciła ojca i stała się jedyną spadkobierczynią rodzinnych dóbr⁵. Po śmierci Kazimierza w potulickiej rezydencji zapanowała długa żałoba. Zaniechano wielkich przyjęć i liczniejszych zjazdów, zmniejszono do minimum liczbę służby pałacowej pozostawiając tylko tyle osób, ile było niezbędnych dla utrzymania porządku w pałacu i stajni. Zapanowało wręcz życie quasi klasztorne i takie pozostało przez przeszło 50 dalszych lat życia Potulickiej [19, s. 20; 20, s. 17]. Aniela Potulicka nigdy nie wyszła za mąż, mimo, iż konkurentów do jej ręki nie brakowało. Była przekonana, że starający się o jej rękę ubiegali się bardziej o jej majątek aniżeli o nią samą i kategorycznie wszystkim odmawiała [19, s. 22]. Przejmując majątek⁶ po śmierci ojca szybko musiała zmierzyć się ze światem ludzi dorosłych. Mimo młodego wieku zdecydowała się na samodzielne zarządzanie dobrami, aczkolwiek zgodnie ze zwyczajem rada rodzinna wyznaczyła Anieli opiekuna, który miał służyć jej pomocą i radą w sprawach majątkowych [3, s. 336].

Potulicka szybko podjęła zakrojoną na szeroką skalę działalność gospodarczą, społeczną i charytatywną dając się poznać jako samodzielna dziedziczka. Nie mając własnego potomstwa poświęciła się służbie innym.

⁵ Jej starsze siostry zostały wcześniej uposażone przez ojca. Maria poślubiła Michała ks. Ogińskiego, właściciela majątku w Retowie na Litwie. Po I wojnie światowej, po tym jak jej majątek znalazł się poza granicami odrodzonego państwa polskiego zamieszkała z Aniela w Potulicach (jej mąż, Michał Ogiński zmarł w 1909 roku). Maria zmarła w 1927 roku i została pochowana w znajdującym się tam rodzinnym grobowcu. Druga siostra, Elżbieta poślubiła księcia Władysława Sapiechę, właściciela Krasiczyna nad Sanem, zmarła w 1947 roku w Krakowie [17, s. 118-119].

⁶ Odziedziczone dobra rodowe liczyły ponad 6,5 tys. hektarów i obejmowały klucze: Samsieczno z 7 folwarkami, Potulice z lasami i Ślesin z 3 folwarkami [38, s. 10; 20, s. 19]. U progu XX wieku majątek składał się z 21 wsi i osad. W okresie II Rzeczypospolitej na 500 wielkich właścicieli ziemskich majątek Potulickiej znajdował się na 157 miejscu [12, s. 2-28; 18, s. 705].

Za cel obrała pomoc i opiekę nad dziećmi, ubogimi i chorymi [19, s. 26-29]. Umiejętnie wykorzystywała pozycję i majątek, by krzewić polską kulturę i język, a prowadzona przez nią działalność kulturalna, patriotyczna i charytatywna, zarówno w okresie zaborów, jak i w odrodzonej Polsce zyskały uznanie, popularność i szacunek nie tylko mieszkańców z jej posiadłości, ale i z Nakła, Bydgoszczy, Krajny, a nawet całej Wielkopolski [13, s. 141-142].

Od momentu objęcia samodzielnego zarządu majątkiem dokładała wszelkich starań, by podnieść poziom umysłowy i kulturalny mieszkańców swoich dóbr. Zarówno we wsiach doń należących, jak i w pobliskim miasteczku Nakle organizowała warsztaty i kursy zajęć praktycznych. Sprowadzała fachowców: introligatorów, wyplataczy krzesel, szcztokarzy, a przede wszystkim tkaczy. Wielokrotnie pod jej osobistym kierunkiem dziewczęta uczyły się robót ręcznych, szycia, rzeźby ludowej, wyplatania wikliny, wyszywania, malowania, ale i recytowania oraz głośnego czytania. Wyroby powstałe w ramach warsztatów oddawał ubogim, zakładom dobroczynnym lub sprzedawała, a uzyskane pieniądze przeznaczała na szerzenie kultury i oświaty wśród społeczności wiejskiej [19, s. 24-25]. W tym też celu w 1881 roku założyła w Potulicach związek oświatowy „Ognisko”, który dzięki jej zabiegom i staraniom posiadał własną bibliotekę wyposażoną w polskie książki i czasopisma. Te wielokrotnie bezpłatnie rozdawała okolicznym chłopom. Organizowała występy chóru kościelnego, liczne pogadanki oraz amatorskie przedstawienia teatralne o tematyce patriotycznej, historycznej i religijnej. Sama dobierała sztuki dbając, by miały wydźwięk patriotyczno-religijny. Wiele z nich reżyserowała wspólnie z dziećmi, dbała o odpowiednie stroje dla występujących, najczęściej mające charakter ludowy [16, s. 218]. Pod pozorem prób i przedstawień teatralnych zimowe wieczory w pałacu potulickim często upływały pod hasłem szerzenia prawdziwie polskiej oświaty. I nie powinien dziwić fakt, iż na przedstawienia, o których informowano z wyprzedzeniem zjeżdżało się całkiem sporo ludzi. Gdy Niemcy zamknęły szkołę w Potulicach natychmiast zorganizowała kursy oświatowe i wykłady udostępniając na ten cel pomieszczenia pałacowe. Osobiście i wbrew zakazom władz prowadziła lekcje języka ojczystego [20, s. 28-29; 37, s. 25-26].

Szczególną troską Potulicka zawsze otaczała dzieci, jako te, które miały stanowić podstawę wolnego narodu polskiego. *„Nigdy nie zapominała o dzieciach z najbliższej okolicy. Zawsze otrzymywały na gwiazdkę prezenty, zabawki – konie, pajacyki, lalki, worek orzechów i ciastek, hrabina lubiła dzieci i chętnie je zapraszała do pałacu”* – wspomina jeden z najstarszych mieszkańców Potulic, który sam był wówczas kilkuletnim chłopcem [37, s. 25]. Troska o dzieci, to nie tylko troska o kwestie materialne. Potulicka mocno angażowała się organizowanie dla okolicznych dzieci nauki języka

o czystego, poznawanie własnej historii. Świadczą i tym wspomniane lekcje prowadzone m. in. w pałacowych pokojach [20, s. 24-25].

Pomoc dzieciom i nieustanne zaangażowanie w krzewienie polskiej kultury, tradycji, języka postrzegane były przez administrację jako walka z germanizacją i kulturkampfem, tym samym wielokrotnie ściągają na nią kłopoty ze strony władz pruskich, które doskonale pamiętały pomoc finansową jakiej w latach 1909-1910 Potulicka udzieliła polskiej spółce parcelacyjnej M. Biedermana ⁷ w Poznaniu [35, s. 245-246]. Z tego też powodu po wybuchu I wojny światowej pod pretekstem jej antypruskiej działalności poddana została inwigilacji, zarekwirovano pałac na potrzeby szpitala wojskowego, systematycznie dokonywano rewizji i rekwizycji, nakładano kary finansowe, a pod koniec wojny pałac potulicki zdemolowano zmuszając Potulicką do jego czasowego opuszczenia [19, s. 43-44; 3, s. 337].

Niewątpliwie największe znacznie miała działalność charytatywna Potulickiej. Dobroczynność była tą płaszczyzną, w której doskonale realizowały się XIX i na początku XX wieku kobiety, reprezentantki ziemiaństwa i arystokracji. Zmiany cywilizacyjne sprawiały, że drastycznie rosła liczba potrzebujących, a tym samym przed kobietami predysponowanymi do pracy społecznej otwierały się nowe możliwości działania. Dodatkowo w warunkach polskich (przy braku suwerenności oraz nikłym zainteresowaniu sprawami ubogich władz zaborczych) działalność filantropijna taktowana i postrzegana była jako podstawowy obowiązek patriotyczny [24, s. 279]. W ten nurt doskonale wpisywały się działania Anieli Potulickiej. Jej liczne inicjatyw nie tylko wywoływały szeroki oddźwięk w społeczeństwie polskim, ale i w większości przetrwały dziesiątki lat. Udzielała wsparcia zarówno instytucjom w najbliższej, jak i dalszej okolicy. Jej imię jako fundatorki znane było w Wielkopolsce, a pod koniec jej życia w całej Polsce.

Ważną inicjatywą na polu oświaty było wspieranie i opieka nad szkołą powszechną w Samsiecznie. Potulicka jako jej patronka systematycznie udzielała placówce wsparcia finansowego. W 1914 roku dzięki jej pomocy wybudowano w pobliskim Michalinie filię szkoły w Samsiecznie. W okresie II Rzeczypospolitej Potulicka nadal pozostawała patronką szkoły, a gdy zaistniała potrzeba wspierała obydwie placówki: opałem, siłą roboczą pracowników ze swoich folwarków oraz poprzez systematyczne dożywianie dzieci [31, s. 43, 48].

Aktywnie działała w Konferencji św. Wincentego a Paulo w Nakle, w której przez wiele lat pełniła funkcję prezeski [19, s. 37-38]. Finansowo wspierała Konferencję św. Wincentego a Paulo w Bydgoszczy, której pra-

⁷ Działalność spółki Marcina Biedermana, polskiego bankiera i działacza narodowego opierała się na przeciwdziałaniu wykupowi polskich majątków przez Komisje Kolonizacyjną wykupu polskich majątków [23].

com przewodziła hrabianka Maria Morstinowa ze Strzelewa. Działając w ramach Konferencji św. Wincentego w Nakle realizowała podstawowy cel tej organizacji jakim była pomoc biednym, ale i dbała o wychowywanie dzieci i młodzieży polskiej, zwłaszcza moralne, religijne i patriotyczne. Pod znakiem św. Wincentego prowadziła nie tylko zakazaną naukę języka polskiego, ale i śpiewu oraz muzyki. O Konferencję św. Wincentego a Paulo zadbała na wypadek swojej śmierci. Przekazując majątek na rzecz powołanej Fundacji Potulickiej zobowiązała ją do wypłacenia wspomnianemu towarzystwu w Nakle w przeciągu trzech lat od jej śmierci 10.000 złotych polskich [1, s. 101-102].

Poza edukacją Potulicka ogromną wagę przykładała do spraw duchowych, stąd poczytne miejsce w jej działalności zajmowało wsparcie jakiego udzielała kościołom. Dzięki jej staraniom i pomocy finansowej odrestaurowano pochodzący z XVIII wieku zabytkowy, drewniany kościół parafialny w Ślesinie ⁸ [19, s. 38; 13, s. 142; 31, s. 27]. Jeszcze w okresie panowania pruskiego zabiegała o utworzenie nowej parafii w leżącym nieopodal Samsiecznie ⁹. Władze pruskie pozostawały jednak nieugięte, a plany te udało się zrealizować dopiero w odrodzonej Polsce, kiedy to w 1925 roku kardynał Edmund Dalbor wydał dekret o utworzeniu parafii [31, s. 24]. Mieszkańców przystępujących do budowy nowej świątyni ¹⁰ finansowo wsparła Potulicka, która obiecała że „na każda złotówkę parafii da dwie. W konsekwencji w latach 1929-1932 wybudowano i wyposażono jednonawowy, murowany kościół. W 1935 roku dzięki finansowaniu Potulickiej wybudowano plebanię. Na życzenie patronki nowy kościół zmienił wezwanie na Najświętsze Serce Jezusowe (wcześniej patronem kościoła był św. Bartłomiej) [31, s. 25, 27-28]. Znaczne kwoty Potulicka przekazywała na utrzymanie kościoła w Nakle nad Notecią. Warto nadmienić, iż przy parafiach którym patronowała zakładała chóry kościelne, zaś dyrygentom płaciła regularne pensje. Np. w Ślesinie założyła chór kościelny, chór dla dziewcząt, a później chór młodych Polek. Zarówno w Nakle, Ślesinie, Samsiecznie, ale i w rodzinnych Potulicach założyła bib-

⁸ Ślesin miejscowość leżąca na terenie dóbr Potulickich. W 1779 roku z inicjatywy i dzięki fundacji rodziny Potulickich powstał tamże kościół p.w. Świętego Mikołaja. W 1886 roku odnowiono go i rozbudowano dzięki wsparciu Anieli Potulickiej [31, s. 27].

⁹ Samsieczno wcześniej już było parafią, jedną z najstarszych na Krajinie, jednak utraciło ten status, a kościół w Samsiecznie stał się kościołem filialnym kościoła w Ślesinie [31, s. 18-20, 24].

¹⁰ Stary, drewniany kościół, ufundowany w latach 60. XVIII wieku przez hrabiego Aleksandra Hilarego Potulickiego z uwagi na bardzo zły stan techniczny został rozebrany w 1898 roku. Po decyzji o budowie nowego kościoła z inicjatywy księdza Stanisława Płoszyńskiego (proboszcz ze Ślesina, który do 1936 roku zarządzał również parafią w Samsiecznie) utworzono specjalny komitet budowy kościoła, który miał zająć się zbiórką funduszy [31, s. 25].

lioteki, które wyposażyła m. in. w zbiory nut i śpiewniki. Fundowała stypendia dla zdolnych chłopców i dziewcząt ze swoich posiadłości, by Ci mogli kontynuować edukację. Z jej inicjatywy bogatsi chłopci kupowali nawet instrumenty muzyczne, zasilając szeregi miejscowych muzyków [13, s. 142-143].

Największymi i najbardziej trwałymi dokonaniem Potulickiej było przyczynienie się do założenia instytucji takich jak: Zakład św. Floriana w Bydgoszczy, Dom Dobrego Pasterza na Winiarach, Zakład św. Łazarza w Poznaniu, czy Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej. Początki szpitala dla dzieci prowadzonego przez szarytki sięgają schyłku XIX wieku [21, s. 57]. W 1905 roku w księdze adresowej miasta pojawia się wpis „Szpital Św. Floriana Dz. dla bezpłatnego leczenia biednych chorych dzieci Bydgoszczy i Okolicy. pod okiem Sióstr Miłosierdzia św. Wincen-tego a Paulo”. Kuratorem placówki był ks. Ryszard Markwart [5, s. 115]. W 1908 roku Potulicka zakupiła nieruchomości, które już w następnym roku zostały zapisane jako własność Zgromadzenia Sióstr Wincentynek – Zakład św. Floriana. Na zakupionej posesji z inicjatywy ofiarodawczyni powstała kaplica przyszpitalna [19, s. 31-32]. Placówka przez cały czas mogła liczyć na opiekę i wsparcie finansowe Potulickiej, również po jej śmierci. W testamencie rozporządziła, by zakładowi corocznie przekazywano 300 cetnarów żyta lub jego równowartość w gotówce. Wypłat miano dokonywać w dwóch ratach, około 15 kwietnia i 15 października [33, s. 145]. Warto nadmienić, że pomoc udzielana Zakładowi św. Floriana nie należała do małych skoro w okresie największego kryzysu wynosiła rocznie 40.000 złotych polskich. Do tego dochodziły jeszcze stałe świadczenia w naturze [19, s. 31-32; 20, s. 11-12].

Kolejna inicjatywa Potulickiej wiąże się z poznaniem przez nią w 1895 roku Marii Karłowskiej¹¹. Zainteresowawszy się bliżej jej działalnością udzieliła jej wsparcia poprzez zakup we wsi Winiary, położonej około 3 km od Poznania, gospodarstwa liczącego przeszło 4 ha. Pozostające na posesji zabudowania wyremontowano i umeblowano, a 16 lipca 1895 roku zamieszkało w nich siedemnaście dziewcząt znajdujących się pod opieką Marii Karłowskiej. To dało początek *Domowi Dobrego Pasterza*, w którym znajdowały schronienie i pracę w szwalni bielizny kościelnej, przy koszykarstwie, wyrobie pantofli i w „opłatkarni” potrzebujące

¹¹ Maria Karłowska (1865-1935) – zakonnica, która całe życie poświęciła służbie porzuconym kobietom, skazanym na wykluczenie ze względu na złe prowadzenie się i sprzedawanie własnego ciała w zamian za zdobycie środków pozwalających na przeżycie w trudnych warunkach. Założyła Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej mające być miejscem, w którym kobiety mogły nauczyć się życia w warunkach zupełnie odmiennych od tych, do których były przyzwyczajone – w atmosferze bezpieczeństwa i zrozumienia [22, s. 425-426].

pomocy dziewczęta. Uroczystego otwarcia i poświęcenia placówki dokonał 29 września 1895 roku arcybiskup Florian Stablewski [29]. Dla wychowanek i na bieżące potrzeby zakładu Potulicka wyasygnowała 50 tys. zahipotekowanych na jednym z jej majątków. Gdy okazało się, że istniejący budynek mieszkalny jest niewystarczający dla potrzeb zakładu, Potulicka zobowiązała się do wystawienia nowego domu i kaplicy. Ostatecznie w latach 1895–1908 zbudowano dom dla 70 osób [19, s. 33; 30, s. 247]. Maria Karłowska wspominała: „*hr. Potulicka troszczy się o byt codzienny domu, płaci rachunki piekarza, kupuje materiały na ubrania i bieliznę dla dziewcząt, posyła siano dla gospodarstwa, zaopatruje dom w węgiel na zimę*”. W 1908 roku Potulicka oddała opiekę nad zakładem na Winiarach Poznańskiej Kurii Metropolitalnej uznając, że „zrobiła co mogła i przyszłość zakładu przekazuje w pewne ręce” [19, s. 33-34].

Na pomoc ze strony Potulickiej mogli liczyć również nieuleczalnie chorzy. Sfinansowała budowę pięknego domu z ogrodem tzw. Zakładu na Łazarzu lub Zakładu św. Łazarza w Poznaniu, który powstał w 1907 roku. Każdy chory mógł znaleźć w nim schronienie i umrzeć otoczony czułą opieką sióstr Szarytek. Zakład ten przez pewien czas stał się drugim domem hrabiny, kiedy to podczas I wojny światowej zmuszona była opuścić Potulice. Korzystając z gościnności sióstr, z dała od rodzinnej posiadłości mogła przez kilka tygodni osobiście poświęcić się opiece nad chorymi [19, s. 36-37; 2, s. 95-99]. Instytucji patronowała do końca swego życia, a powołaną przez siebie Fundację do corocznych wypłat o równowartości 200 cetnarów żyta na rzecz nieuleczalnie chorych [33, s. 145].

Niewątpliwie największą z inicjatyw było utworzenie Fundacji Potulickiej im. Anieli hrabiny Potulickiej. Bezpośrednią inspiracją do podjęcia decyzji o powołaniu fundacji wspierającej Uniwersytet Lubelski¹² był list księdza rektora Józefa Kruszyńskiego zamieszczony w miesięczniku „*Nurty*”, w którym zwrócił on uwagę na potrzeby odradzającego się po zniszczeniach okresu zaborów i I wojny światowej szkolnictwa polskiego, w tym również szkolnictwa katolickiego. Potulicka we wsparciu tej inicjatywy widziała doskonałą formę służenia zarówno odradzającej się ojczyźnie, jak i Bogu i kościołowi katolickiemu. Innym bodźcem było powstanie z inicjatywy hrabiego Władysława Zamoyskiego Fundacji Kórnickiej, której celem miało być wspieranie szkolnictwa średniego, głównie o profilu rolniczym [37, s. 28-29; 38, s. 15].

¹² Uniwersytet Lubelski powołany został w lipcu 1918 roku. Inicjatorem był ówczesny rektor Akademii Duchownej w Petersburgu (powstałej w 1842 roku) ks. Idzi Radziszewski, który te został pierwszym rektorem powołanej placówki. W 1928 roku zmieniono nazwę na Katolicki Uniwersytet Lubelski. Mimo że miał status uczelni prywatnej, otrzymał prawo do dotacji państwowych, a ustawą z 9 kwietnia 1938 roku nadano uczelni pełne prawa państwowych szkół akademickich.

Po wizycie na Uniwersytecie i konsultacjach z proboszczem ślesieńskim parafii ks. Józefem Płoszyńskim 10 sierpnia 1925 roku aktem notarialnym nr 694 sporządzonym u notariusza dr Jana Sławskiego w Poznaniu, hr. Potulicka powołała do istnienia *Fundację Potulicką im. Anieli Hr. Potulickiej*. W skład majątku stanowiącego Fundację Potulicką wchodziły dwa klucze: Ślesin i Samsieczno (w sumie 6038 ha), przy czym zastrzegła sobie prawo powiększenia majątku Fundacji [38, s. 16]. Z dóbr ziemskich przeznaczonych dla Fundacji wyłączyła pałac w Potulicach wraz z otaczającym go parkiem o powierzchni 120 mórg. Zgodnie z jej życzeniem miał w nim powstać zakład naukowo-dobroczynny¹³ prowadzony przez zakon rzymsko-katolicki [6, s. 130-131].

Akt założenia zawierał dwa aneksy, a w wersji pierwotnej (w sumie było ich trzy) krótki testament zatytułowany „Moja ostatnia wola”, w którym to Fundatorka określiła zastrzegła, iż gdyby doszło do jej śmierci przed zatwierdzeniem Fundacji przez władze państwowe, to jej spadkobiercą staje się Uniwersytet w Lublinie z zleceniem powołania do życia „*Fundacji Potulickiej im. Anieli hr. Potulickiej*” [37, s. 29-30]. Aneks 1. „*Statut Fundacji Potulickiej im. Anieli hr. Potulickiej*” regulował organizację wewnętrzną Fundacji [32, s. 164-167]. Aneks nr 2 stanowił wykaz zobowiązań Fundacji wobec Fundatorki oraz wobec różnych instytucji, które hrabina wspierała i w ten oto sposób pragnęła zabezpieczyć swoim podopiecznym dalszą pomoc materialną. I tak: np. Fundacja miała wypłacić jednorazowe określone kwoty m. in.: Towarzystwu św. Wincentego a Paulo w Nakle, Czytelniom Ludowym w Poznaniu, Bratniej Pomocy Uniwersytetu w Poznaniu oraz Opiece społecznej miasta Bydgoszczy na kolonie wakacyjne dla najbiedniejszych dzieci polskich oraz służbie pałacowej i innym pracownikom Fundatorki [33, s. 167-170].

Fundacja przejmowała na siebie wyłączny obowiązek utrzymywania w doskonałym stanie, a w razie potrzeby postawienia na nowo w pierwotnym stanie: kaplicy rodziny Potulickich w parku w Potulicach, plebani znajdującej się przy kaplicy oraz cmentarza w Potulicach, mauzoleum z grobami członków rodziny Potulickich znajdującego się pod kaplicą. Ponadto „*dla obudzenia i podtrzymywania ducha religijnego i moralności w majątkach Fundacji, zarówno jak i uproszenie u Boga pomyślnego rozwoju tejże Fundacji*” miały być utrzymywane przez cały czas nabożeń-

¹³ Ostatecznie w pałacu Potulicach powstało Seminarium Zagraniczne prowadzone przez Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców przygotowujące swoich wychowanków do krzewienia wiary między Polakami na obczyźnie i sprawowania nad nim opieki duchowej. Seminarium, którym kierował ksiądz Ignacy Posadzy istniało do 1939 roku. 15 października 1932 roku, a więc dwa dni przed śmiercią hr. Potulickiej nowicjat rozpoczęli pierwsi klerycy. Zakład częściowo miał być utrzymywany przez Fundację Potulicką [19, s. 65-67; 9, s. 3-45].

stwa w kaplicy rodziny Potulickich, a konkretnie miano odprawiać 12 mszy św. rocznie za spokój dusz Fundatorów kaplicy i członków rodziny oraz drugie 12 mszy św. za Fundatorkę Fundacji, zaś bezpośrednio po jej śmierci należało odprawić 30 mszy św. gregoriańskich za spokój jej duszy. Fundacja została zobowiązana także do utworzenia w Ślesinie lub w Samsiecznie ochronki dla dzieci, która miała prowadzić trzy siostry Polki wyznania rzymsko-katolickiego [32, s. 166; 33, s. 167-168].

Po sporządzeniu aktu notarialnego rozpoczęły się żmudne i trwające prawie trzy lata rozmowy związane z zatwierdzeniem Fundacji przez władze państwowe. Najwięcej kontrowersji wzbudzały dwa zapisy: art. IV mówiący o niepodzielności majątku i pozostający w sprzeczności z ustawą rolną oraz art. VI zakładający zwolnienie wszelkich czynności fundacji z opłat, a także danin państwowych i podatków, co nie miało umocowania w ówczesnych przepisach obowiązujących w Polsce. Po długich negocjacjach osiągnięto kompromis. Hrabina Potulicka, aczkolwiek bardzo niechętnie, wprowadziła zmiany we wspomnianych artykułach [6, s. 127-128]. 24 lutego 1928 roku w kancelarii notariusza dra Jana Sławskiego w Poznaniu sporządzono nowy, tzn. uwzględniający poprawki, akt powołujący do życia „*Fundację Potulicką im. Anieli hr. Potulickiej*.” W dniu 14 marca 1928 roku Rada Ministrów zatwierdziła fundację pod nazwą „*Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej*” [26, s. 171]. Kilka dni później ukazał się „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” nr 36 z Rozporządzeniem Prezydenta RP o wyłączeniu majątku przeznaczanego na Fundację od zastosowania ustawy z 28 grudnia 1925 roku o wykonaniu reformy rolnej [28]. Fundacja Potulicka stała się faktem.

Akt hrabiny A. Potulickiej spotkał się z powszechnym uznaniem w społeczeństwie i przejawami wdzięczności. Szerokim echem odbił się w prasie [4, s. 2; 34, s. 2] oraz w literaturze dotyczącej działalności ziemiaństwa [7, s. 36]. Wdzięczność i podziękowanie wraz z pasterskim błogosławieństwem przesłali hrabinie biskupi polscy w liście z 8 września 1925 roku, pisząc m. in.: „*wielki i szlachetny dar Pani hrabiny w postaci utworzenia Fundacji na rzecz Uniwersytetu nie tylko, że zapewnił mu w znacznej mierze egzystencję, lecz daje widoki rozwoju na przyszłość*” [37, s. 31-32].

Wdzięczność hrabinie Potulickiej za jej hojny dar wyraził sam Ojciec Święty, który w dowód uznania ofiarował Fundatorce medal papieski, różaniec i relikwiarzyk z relikwiami św. Teresy. Uroczystość wręczenia darów, na którą przybyło do Potulic wielu biskupów polskich połączona została z poświęceniem dzwonów i monstrancji ufundowanych przez hrabinę do kościoła parafialnego w Ślesinie [37, s. 46-47].

Utworzenie fundacji nie było jedyną formą pomocy udzielanej Uniwersytetowi w Lublinie. Potulicka sfinansowała przebudowę koszar świętokrzyskich i dostosowanie ich do potrzeb wyższej uczelni. Dzięki jej

staraniom przebudowano i uposażono salę im. Kardynała Hozjusza. Ponadto zapisała Uniwersytetowi w testamencie elementy wyposażenia pałacu [37, s. 48, 51].

W 1948 roku cały majątek Fundacji przeszedł na rzecz Skarbu Państwa [37, s. 81-82] Dopiero po 1989 roku Kościół uzyskał możliwość odzyskania gruntów, formalnie nastąpiło to w czerwcu 1991 roku. Wówczas też Rektor i Senat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wykonując wolę Anieli hr. Potulickiej powołali do życia *Fundację Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Anieli hr. Potulickiej* [37, s. 52; 6, s. 134-135].

Istotne miejsce w każdym domu ziemiańskim, także w domu Potulickich zajmowała biblioteka, sukcesywnie powiększana przez kolejnych członków rodu, czy mieszkańców dworu. Księgozbiory zamożnego ziemiaństwa cechowały się posiadaniem dawnych dzieł i licznych rękopisów, w tym także wielu prac związanych z tradycjami rodzinnymi. Biblioteki domowe, nierzadko stanowiące bardzo cenne kolekcje stanowiły integralną część wyposażenia rezydencji [10, s. 59; 15, s. 111-112]. Umierający właściciele troszcząc się o swoje księgozbiory czynili odpowiednie zapisy chcą zapobiec rozproszeniu spuścizny, tak też uczyniło Potulicka. Wprawdzie dawna biblioteka rodowa Potulickich uległa prawdopodobnie częściowemu rozproszeniu jeszcze w okresie wcześniejszym, to jednak Potulicka systematycznie powiększała księgozbiór. Część zasobu wraz z obrazami, sztychami, które miały zdobić sale wykładowe, biura i gabinety, trafiła do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL). O ile te ostatnie zaginęły podczas II wojny światowej [37, s. 50], to w zbiorach Biblioteki KUL znajduje się współcześnie ponad 700 woluminów podarowanych przez hrabinę [27]. Część księgozbioru trafiła do Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy (dzieła, które opatrzone są pieczęcią z napisem *Ex Bibliotheca Potuliciana* [3, s. 340-341] oraz tworzonej w latach dwudziestych XX wieku Bibliotece Lubińskiej [25, s. 176-177].

Hrabina Aniela Potulicka zmarła 17 października 1932 roku w Potulicach. Wraz z jej śmiercią wygasła linia rodu na Potulicach pod Nakłem [14, s. 358]. „Dziennik Bydgoski” napisał wówczas: „z *śp. Anielą hr. Potulicką zeszła do grobu jedna z najwybitniejszych strażniczek znicza narodowego na Kresach Zachodnich. Nazwisko zmarłej przejdzie do historii. Czyniła wiele dobrego w ukryciu, (...) „Kochać Ojczyznę” – mawiał jej ojciec tzn. „utrzymać majątek w polskim ręku”. Zasad tych *śp. przestrzegala aż do końca. Doczekawszy się zmartwychwstania ojczyzny a pragnąc ustrzec się przed dziką parcelacją ziemię odziedziczoną po wielkich przodkach oddała jako dobra córka kościoła instytucji katolickiej*” [11, s. 9].*

Na uroczystość pogrzebową, która odbyła się 21 października w Potulicach przybyły liczne delegacje: towarzystw dobroczynnych i narodowych z Nakła, Bydgoszczy, Poznania, które zmarła zawsze hojnie

wspomagała, a także sąsiedzi, krewni i okoliczne ziemiaństwo. Kondukt żałobny prowadził kardynał August Hlond w asyście trzydziestu sześciu księży. Mowę pogrzebową wygłosił ks. Kruszyński, rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [19, s. 83]. Hrabina Potulicka pochowana została w rodzinnym grobowcu w Potulicach. W kaplicy potulickiej umieszczono tablicę pamiątkową z czerwonego marmuru, na której wyryto tekst autorstwa kardynała Hlonda. Uroczystego poświęcenia tablicy dokonano w trzecią rocznicę śmierci Anieli [19, s. 84].

Hrabina Aniela Potulicka była osobą cichą, skromną. O sobie mówiła rzadko i mało. Uważała, że nie słowa lecz czyny świadczą o człowieku. Przez całe życie z ogromnym zaangażowaniem kontynuowała tradycję rodzinną, w której poczytne miejsce zajmowała miłość do ojczyzny, patriotyzm, gotowość do poświęceń oraz wierność wartościom chrześcijańskim, przy czym pamiętać należy, że działalność patriotyczna pojmowana była nie tylko jako walka zbrojna, ale i pielęgnowanie tradycji historii, wychowywanie następnych pokoleń w duchu miłości do utraconej ojczyzny. Za swoje działania, inicjatywy nie oczekiwała poklasku, ani uznania społecznego. Świadczyć o niej miały tylko zrealizowane inicjatywy [20, s. 6].

1. Akt notarialny tworzący Fundację Potulicką z dwoma załącznikami [Notarial Act creating the Potulicka Foundation with two attachments]. (1998). In J. Ziółtek. *Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej 1925-1948. Historia i Dokumenty* [Potulicka Foundation 1925-1948. History and documents]. Lublin, Poland: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].
2. Bogusz, H., & Łuczak, J. (2012). Historia opieki paliatywnej w Wielkopolsce. Część I. Dwa nurty poznańskiej opieki paliatywnej [History of palliative care in Greater Poland. Part I. Two trends in Poznań palliative care]. *Medycyna Paliatywna*, 4(2), 95-99. Retrieved from <https://www.termedia.pl/Historia-opieki-paliatywnej-w-Wielkopolsce-Czesc-I-Dwa-nurty-poznanskiej-r-nopieki-paliatywnej,59,19309,0,0.html>
3. Chlewicka, A. (2000). Aniela Potulicka – działaczka społeczna, patriotka, bibliofilka. [Aniela Potulicka is a social activist, patriot, bibliophile]. In K. Jakubiak (Ed.). *Patriotka, matka, opiekunka: Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku* [Patriot, mother, babysitter: The status of a woman in modern history from the 16th to the 19th centuries]. Bydgoszcz, Poland: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej. [In Polish].
4. Fundacja Anieli hr. Potulickiej na rzecz Uniwersytetu w Lublinie [Countess Aniela Potulicka for the University of Lublin]. (1925, August 19). *Dziennik Bydgoski*, 189, 2. [In Polish].
5. Gordon, W. (1985). Zakład św. Floriana i siostry wincentki [St. Florian and the Vincentian sisters]. In *Kalendarz Bydgoski* [Bydgoszcz Calendar] (Vol. 18, pp. 114-116). Bydgoszcz, Poland. [In Polish].
6. Grysińska, K. (2007). Ziemiaństwo a nauka. Fundacje na rzecz nauki polskiej tworzone przez wielkich posiadaczy ziemskich na przykładzie Fundacji Po-

- tulickiej i Fundacji Smoguleckiej [Gentry and science. Foundations for Polish science created by great landowners on the example of the Potulicka Foundation and the Smogulecka Foundation]. In Z. Biegański, & W. Jastrzębski (Eds.) *Kujawsko-pomorskie rodowody wybitnych uczonych* [Kujawsko-Pomorskie genealogies of outstanding scientists] (Vol. 20, pp. 107-137). Bydgoszcz, Poland: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. [In Polish].
7. Iwaskiewicz, J. (1929). Ofiarność ziemiaństwa na cele oświatowo – kulturalne 1800-1929. [The sacrifice of the gentry for educational and cultural purposes 1800-1929]. In *Ziemiaństwo i większa własność rolna. Stan posiadania, praca społeczna i gospodarstwa. Produkcja i obciążenia* [The landed gentry and more agricultural property. The state of ownership, social and economic work. Production and loads]. Warszawa, Poland. [In Polish].
 8. Jastrzębski, W. (1998). *Podbydgoskie pałace i ich mieszkańcy* [Palaces near Bydgoszcz and their inhabitant]. Bydgoszcz, Poland: Wydawnictwo Prasowe i Pozaprasowe „Express” SA. [In Polish].
 9. Kołodziej, B. (1978). *Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców. Powstanie i pierwsze lata rozwoju 1932-1939* [Society of Christ for the Exile. Establishment and the first years of development 1932-1939]. Lublin, Poland. [In Polish].
 10. Kosmanowa, B. (1982). *Biblioteki polskie w Wielkim Księstwie Poznańskim* [Polish libraries in the Great Princedom of Poznań]. Poznań, Poland. [In Polish].
 11. Kronika Żałobna. Aniela hr Potulicka [Funeral Chronicle. Aniela Count Potulicka]. (1932, October 20). *Dziennik Bydgoski*, 242, 9. [In Polish].
 12. *Księga adresowa gospodarstw rolnych województwa poznańskiego* [Address book of farms in the Poznań voivodeship]. (1926). Poznań, Poland. [In Polish].
 13. Kuczma, R. (2002). Hrabina Aniela Potulicka – krzewicielka kultury muzycznej wśród wieśniaków [Countess Aniela Potulicka is a promoter of musical culture among villagers]. In V. Przech (Ed.). *Twórcy i animatorzy muzyki na Pomorzu i Kujawach* [Music creators and animators in Pomerania and Kujawy]. Bydgoszcz, Poland: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego. [In Polish].
 14. Kwilecki, A. (1998). *Ziemiaństwo wielkopolskie* [Gentry in Wielkopolska]. Poznań, Poland: Wydawnictwo Poznańskie. [In Polish].
 15. Kwilecki, A. (2004). *Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji* [Gentry in Wielkopolska. In the circle of the aristocracy]. Poznań, Poland: Wydawnictwo Poznańskie. [In Polish].
 16. Kwilecki, A. (2010). *Wielkopolskie rody ziemiańskie* [Landowners' families in Wielkopolska]. Poznań, Poland: Wydawnictwo Poznańskie. [In Polish].
 17. Leitgeber, S. (1990). *Potuliccy* [Potuliccy]. London, UK: Polska Fundacja Kulturalna [In Polish].
 18. Łaniecki, S. (2020). Dziedzictwo ziemiańskie pogranicza Krajny i Pałuk [The landowner's heritage of Krajna and Pałuki borderlands]. In S. Łaniecki (Ed.). *Na pograniczu Krajny i Pałuk. Dzieje powiatu nakielskiego* [On the border of Krajna and Pałuki. The history of the Nakło powiat] (pp. 693-771). Toruń, Poland: Wydawnictwo Adama Marszałka. [In Polish].
 19. Łańcucka, G. (1939). *Aniela hr. Potulicka. Życiorys* [Aniela countess Potulicka. Curriculum vitae]. Potulice, Poland: Nakładem Seminarium Zagranicznego. [In Polish].

20. Łańcucka, G. (brw). *Aniela Potulicka. Skromna fundatorka wielkich dzieł* [Aniela Potulicka. A modest founder of great works]. Katowice, Poland. [In Polish].
21. Łbik, L. (2017). *Studium historyczno-konserwatorskie* [Historical and conservation study] (Vol. 7). Bydgoszcz, Poland: Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury. [In Polish].
22. Łobozek, M. M. (2009/2010). Błogosławiona Maria Karłowska [Blessed Maria Karłowska]. *Folia Historica Cracoviensia*, 14/15, 415-422. [In Polish].
23. Marcin Biedermann postrach i udreka hakatystów [Marcin Biedermann the terror and torment of the hackathists]. In *Centrum Informacji Kulturalnej. Poznań*. Retrieved from <https://www.poznan.pl/mim/cik/events/2019-12-23/marcin-biedermann-postrach-i-udreka-hakatystow-wystawa,114037.html> (Date of access: 2020, August 12). [In Polish].
24. Mazur, E. (2008). Ku aktywności w życiu publicznym. Kobiety w organizacjach dobroczynnych [Towards activity in public life. Women in charity organizations]. In A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc (Eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki...* [Social activists, feminists, citizens...]. Warszawa, Poland. [In Polish].
25. Ostrowski, O. J. (1929). Biblioteka Klasztoru Benedyktynów w Lubiniu [Library of the Benedictine Monastery in Lubin]. In S. Wierczyński (Ed.). *Biblioteki wielkopolskie i pomorskie* [Libraries in Wielkopolska and Pomerania]. Poznań, Poland. [In Polish].
26. Pismo Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Pani Anieli Potulickiej z dnia 21 marca 1928 r., dok. 42 [Letter from the Minister of Religious Denominations and Public Education to Ms Aniela Potulicka of March 21, 1928, doc. 42]. (1998). In J. Ziółek. *Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej 1925-1948: historia i dokumenty* [Potulicka Foundation 1925-1948: History and documents]. Lublin, Poland: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].
27. Przewodniczący, M. (2015, April 13). *Rektor KUL: Hrabina Potulicka, niezwykła arystokratka, zasłużona na rzecz KUL* [Rector of KUL: Countess Potulicka, an extraordinary aristocrat, meritorious for the benefit of KUL]. In *eKAI*. Retrieved from <https://ekai.pl/rektor-kul-hrabina-potulicka-niezwykla-arystokratka-zasluzona-na-rzecz-kul/> (Date of access: 2020, August 12). [In Polish].
28. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o wyłączeniu majątków, przeznaczonych na “Fundację Potulicką imienia Anieli Potulickiej” od zastosowania ustawy z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej [Ordinance of the President of the Republic of Poland of March 22, 1928 on the exclusion of the property intended for the “Aniela Potulicka Potulicka Foundation” from the application of the Act of December 28, 1925 on the implementation of the land reform]. (1928). In *Dziennik Ustaw* (No. 36, item 348, p. 764). Retrieved from <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19280360348> (Date of access: 2020, July 27). [In Polish].
29. Rozynowski, W. (2005). Szpital Dobrego Pasterza [Good Shepherd Hospital]. In *Meritum*. Retrieved from <http://www.oil.org.pl/xml/oil/oil67/gazeta/numery/n2005/n200501/n20050111> (Date of access: 2018, October 1). [In Polish].

30. Stabińska, J. (1987). Służebnica Boża Maria Karłowska [Servant of God Maria Karłowska]. In J. R. Bar (Ed.). *Polscy święci* [Polish saints] (Vol. 8, pp. 243-277). Warszawa, Poland: Akademia Teologii Katolickiej. [In Polish].
31. Szmelter-Woźniak, T., & Łaniecki, S. (2006). *Dzieje Samsieczna. Historia wsi, kościoła, szkoły i mieszkańców* [The history of Samsieczno. History of the village, church, school and inhabitants]. Sępólno Krajeńskie; Samsieczno, Poland. [In Polish].
32. Trzeci Akt notarialny Fundacji Potulickiej (ostateczny). Aneks 1. Statut Fundacji Potulickiej im. Anieli hr. Potulickiej, dok. 41 [Third Notarial Act of the Potulicka Foundation (final). Annex 1. Statute of the Potulicka Foundation, doc. 41]. (1998). In J. Ziółek. *Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej 1925-1948: historia i dokumenty* [Potulicka Foundation 1925-1948: History and documents]. Lublin, Poland: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].
33. Trzeci Akt notarialny Fundacji Potulickiej (ostateczny). Aneks 2. Zobowiązania Fundacji Potulickiej im. Anieli hr. Potulickiej, dok. 41 [Third Notarial Act of the Potulicka Foundation (final). Annex 2. Obligations of the Potulicka Foundation, doc. 41]. In J. Ziółek. *Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej 1925-1948: historia i dokumenty* [Potulicka Foundation 1925-1948: History and documents]. Lublin, Poland: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].
34. Wspaniały czyn Anieli hr. Potulickiej [A great act of countess Aniela Potulicka]. (1925, August 25). *Dziennik Bydgoski*, 187, 2. [In Polish].
35. Zieliński, Z. (1984-1985). Potulicka Aniela [Potulicka Aniela]. In *Polski Słownik Biograficzny* [Polish Biographical Dictionary] (Vol. 28, pp. 245-246). Wrocław, Poland: Wydawnictwo Ossolineum. [In Polish].
36. Zieliński, Z. Aniela Potulicka [Aniela Potulicka]. In *Internetowy Polski Słownik Biograficzny* [Online Polish Biographical Dictionary]. Retrieved from <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/aniela-potulicka> (Date of access: 2020, August 1). [In Polish].
37. Ziółek, J. (1998). *Fundacja Potulicka im. Anieli hr. Potulickiej 1925-1948: historia i dokumenty* [Potulicka Foundation 1925-1948: history and documents]. Lublin, Poland: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].
38. Ziółek J. (2008). *Aniela hr. Potulicka i jej dzieło* [Aniela hr. Potulicka and her work]. Lublin, Poland: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. [In Polish].

Стаття надійшла 9.09.2020 р.

Катажина ГРИСІНСЬКА-ЯРМУЛА, доктор філософії (історія), ад'юнкт, історичний факультет Університету Казимира Великого в Бидгощі (Бидгощ, Польща).

Графиня Анеля Потулицька — філантропка з Великої Польщі.

Графиня Анеля Констанція Потулицька (1861–1932) належить до непересічних і видатних представників великопольської аристократії. Це була всебічно освічена жінка, пристрасна патріотка і громадська активістка. Вона була єдиною спадкоємицею маєтку Потулиці, яке вона успадкувала у віці 19 років. Анеля Потулицька так і не вийшла заміж і не створила власної сім'ї. Вона присвятила все своє життя служінню іншим людям і Богу, а також

захисту польськості. У пруські часи Анеля Потулицька вела активну громадську й освітню діяльність, яку продовжила після Першої світової війни. Вона заснувала школи, костели, систематично і самовіддано підтримувала установи для сиріт, бідних, пропаних жінок. Серед найбільших досягнень Потулицької — участь у створенні таких установ, як Заклад святого Флоріана в Бидгощі, Дім Доброго Пастиря у Вінярах, Заклад святого Лазаря в Познані. Кульмінацією її громадської діяльності стала передача її майна в 1928 році університету, заснованому в Любліні. Анеля Потулицька померла 17 жовтня 1932 року в Потулицях. Вона похована в сімейній гробниці.

Графиня Анеля Потулицька була тихою, скромною людиною. Про себе вона говорила рідко і мало. Вона вважала, що не слова, а вчинки свідчать про людину. Протягом усього життя вона з великою відданістю продовжувала сімейну традицію, у якій любов до батьківщини, готовність до самопожертви та вірність християнським цінностям мали велике значення. Вона розуміла патріотичну діяльність не лише як збройну боротьбу, а й як плекання традицій історії, які виховують молоді покоління в душі любові до втраченої батьківщини. Вона ніколи не очікувала соціального визнання за свою діяльність — довести це мали реалізовані нею ініціативи.

Ключові слова: Анеля Потулицька, Фонд Потулицької, аристократія, благодійність, філантропія.

Katarzyna GRYSIŃSKA-JARMUŁA, Ph.D., adjunct, Department of History, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz (Bydgoszcz, Poland).

Countess Aniela Potulicka is a philanthropist from Greater Poland.

Countess Aniela Konstancja Potulicka (1861-1932) is one of the outstanding representatives of the Greater Poland aristocracy. At the age of 19, she inherited the family estate. She was a well-educated woman, a passionate patriot and social activist. She never married and never started her own family. She devoted her entire life to serving other people, God and defending Polishness. In Prussian times, she conducted lively social and educational activities, which she continued after World War I. She founded schools, founded churches, systematically and selflessly supported institutions for orphans, the poor, the sick and fallen women. The greatest and most enduring achievements of Potulicka include contributing to the establishment of such institutions as: St. Florian in Bydgoszcz, The House of the Good Shepherd in Winiary, St. Lazarus in Poznań. The culmination of her social activity was the transfer of her property to the University in Lublin. Aniela Potulicka died on October 17, 1932 in Potulice. She is buried in a family tomb.

Countess Aniela Potulicka was a quiet, modest person. She spoke rarely and little about herself. She believed that not words but actions speak about a person. Throughout her life, with great devotion she continued family tradition, in which love to homeland, readiness to self-sacrifice and faithfulness to Christian values were very important. She understood patriotic activity not only as an armed struggle, but also as a nurturing of the tradition of history that raise next generations in the spirit of love for the lost homeland. She did not expect social recognition for her actions, the initiatives she implemented had to prove it.

Key words: Aniela Potulicka, Potulicka Foundation, aristocracy, charity, philanthropy.